BESLI
Business, Economics, Sustainability, Leadership and Innovations
UKRAINIAN-AMERICAN CONCORDIA UNIVERSITY
Joint Scientific Journal

УДК 334.76
JEL Classification J52

Новосьолов Я. О.
наук. консультант Жарова Л. В.

Стан та перспективи розвитку бізнес-медіації в україні

Велике значення у формуванні правової культури вирішення спорів в Україні останнім часом набуває інститут медіації. За сучасних умов українське суспільство потребує медіацію майже в усіх видах правовідносин. Свідченням тому є створення в Україні низки громадських організацій, які поширюють медіацію на території України.

Сьогодні суспільство потребує нових, прогресивних, позасудових методів вирішення господарських спорів між суб'єктами підприємницької діяльності, з мінімальними часовими та фінансовими витратами. На часі в Україні існує проблема відсутності адекватних форм примирення, що призводить до перевантаження судів, а судовий процес перетворюється в досить коштовну "тяганину", оскільки провадження в багатьох справах інколи навмисно затягується на тривалий час, а послуги висококваліфікованих юристів, як правило, недоступні для більшості громадян. Одним із заходів децентралізації, який надає можливість звузити сферу впливу держави на суспільство і замінити цей вплив механізмами саморегуляції є запровадження інституту медіації як альтернативного способу врегулювання спорів, зокрема у сфері бізнесу. Крім того, поширення медіації сприятиме зменшенню корупції у судовій системі, оскільки громадяни та юридичні особи частіше використовуватимуть позасудовий порядок врегулювання конфліктів і спорів.

В Україні впровадження інституту медіації, зокрема як методу врегулювання конфліктів і спорів у бізнесі, перебуває на етапі становлення, формування організаційно-правових умов, створення системи застосування медіації у суспільстві.

Ключові слова: медіація, бізнес-медіація, міжнародні інструменти та стандарти медіації, індекс легкості здійснення бізнесу Doing Business, міжнародні економічні відносини.

DOI 10.37659/2663-5070-2021-6-7-69-78

Вступ

Для сучасного етапу розвитку економіки та права в Україні, є актуальним питанням запровадження позасудових інструментів врегулювання господарських спорів. На сьогоднішній день суспільство відчуває потребу у прогресивних і нових методах врегулювання господарських спорів між суб'єктами підприємницької діяльності, з мінімальними часовими та фінансовими витратами. Розв'язанням даної проблематики може і має стати інститут примирення — саме медіація, яка на відміну від інших альтернативних методів вирішення бізнес-спорів націлена на збереження партнерських взаємовідносин між сторонами, що конфліктують, і продовження співпраці між ними. Крім того, у господарській діяльності суб'єктів господарювання бізнес-конфлікти (спори) займають особливе місце, що пов'язано із закономірностями формування цих конфліктів (спорів), методами їх вирішення та інструментами протидії наслідкам. В умовах розвитку ринкових відносин для дієвого управління бізнес-спорами необхідно створити механізм врегулювання конфліктних (спірних) ситуацій та запобігання ним, а також способів їх ліквідації. В Україні впровадження медіації, зокрема як методу врегулювання конфліктів і спорів у бізнесі, перебуває на етапі становлення, формування організаційно-правових умов, створення системи застосування медіації у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців займались вивченням теоретичних аспектів розвитку медіації, як методу врегулювання спорів (конфліктів), зокрема в бізнесі, аналізу причин виникнення конфліктів (спорів) у бізнес-діяльності та управлінні бізнес-процесами і присвячували свої роботи цій темі. Неодноразово різноманітні аспекти даної проблематики привертали увагу як українських, так і закордонних вчених, а саме: О. Антонюк, А. Біцай, А. Головченко, Н. Грень, Б. Леко, А. Карпенко, З. Красіловська, Н. Крестовська, Н. Мазаракі, Г. Огренчук, М. Поліщук, Ю. Потьомкина, Л. Романадзе, Г. Чуйко, О. Белінська, В. Бучко, А. Гаврилішин, В. Козирєва, В. Медведська, Ю. Розман, Й. Дусс фон Вердт (Joseph Duss von Werdt), Маркус Ген (Marcus Hehn), Фрітьоф Гафт (Fritjof Haft), Катаріна фон Шліффен (Katharina von Schlitffen), Р. Буш (R. Bush), Д. Фолджер (J. Folger), Д. Берок (J. Beroc), Е. Рунессон (E. Runesson), М.- Л. Гі (M.-L. Gi) та інших. Попри очевидну актуальність, у вітчизняній правовій науці ця проблематика комплексно не опрацьована. Отже, питання стосовно ефективності медіації в Україні потребує подальших наукових пошуків та досліджень.

З огляду на це, дослідження медіації, як метод врегулювання спорів у бізнесі (бізнес-комунікаціях), є актуальним з наукової та практичної точок зору.

Особливості запровадження інституту медіації в Україні для врегулювання бізнес-спорів**.** На теперішній час медіація являє собою один з найпопулярніших альтернативних способів врегулювання спорів чи конфліктів у різних розвинених країнах світу. Такі країни як США, Канада, Австрія чи, наприклад, Нідерланди вже достатньо тривалий період використовують медіацію для того, щоб вирішувати цивільні справи. В Україні, як і в переважній більшості інших пострадянських країн, даний інститут все ще не набув належного правового врегулювання. Відповідно, вплив потужних глобалізаційних процесів, які зумовлюють уніфікацію права, і шлях України до євроінтеграції зумовлюють потребу в гармонізації українського законодавства із законодавством розвинутих країн світу. Також потреба у законодавчому регулюванні інституту медіації отримала ще більшу актуальність в результаті ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 16 вересня 2014 р.

Таким чином, відповідно до статті 1 даної Угоди Україна і ЄС повинні посилювати співпрацю в галузі свободи та безпеки, правосуддя, з метою забезпечення верховенства права й поваги до основоположних свобод та прав людини. Також країни Європейського Союзу погодились на те, що забезпечення кращого доступу до правосуддя та верховенства права має включати в себе доступ як до судових, так і до позасудових засобів для вирішення спорів.

Окрім цього, запровадження медіації в Україні передбачено планом дій стосовно підвищення позиції України в рамках рейтингу Світового банку "Ведення бізнесу" ("Doing Business"), який було затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1413.

Так, якщо розглядати становлення України як незалежної держави, ми можемо побачити, що вже з початку 90-х років виникли перші ініціативи й утворювались певні осередки, що в свою чергу будували "місточки" із західними медіаторами. Так само, як й в більшості місць у світі, до медіації звертаються лише коли виникають певні трудові конфлікти. Відповідно, коли у 1989 році розпочалися масові протести шахтарів з Донеччини, то ж туди були направлені американські медіатори та арбітри із Американської асоціації арбітрів та з Федеральної служби медіації й примирення. Наряду з цим медіація розпочала свій розвиток в соціальній галузі. За підтримки Координатора проєктів ОБСЄ у 2019 році в Україні відбулася конференція, що була присвячена 25-й річниці впровадження медіації в Україні [88].

У якості альтернативного процесу врегулювання спорів, вже близько 20-ти років в Україні розвивається медіація. Так, національна асоціація медіаторів України відзначає, що використання медіації є корисним для вирішення більшості конфліктів, а особливо тих, що є досить чутливими до ризиків та збереження стосунків й репутаційних втрат, наприклад трудових, сімейних, комерційних чи інших. Так медіація може бути використана незалежно від того, чи знаходиться справа у суді. В такому випадку може відбуватися досудова, позасудо-

ва, післясудова медіація а також медіація яка проходить в процесі судового розгляду спору.

Нині медіація, у якості ефективного способу альтернативного вирішення спорів достатньо широко застосовується в сімейних спорах, в бізнес-середовищі в також в соціальній сфері, в роботі з громадами, а також у таких галузях як IP та IT.

Як зазначає Юна Потьомкіна, керівниця практики альтернативного вирішення спорів юридичної компанії "Asters", експерт робочої групи, медіаторка, із розробки закону про медіацію, "Для західної бізнес-культури вже давно стало нормою застосування методів альтернативного вирішення спорів як інструменту врегулювання конфліктів. Наразі український бізнес, як ніколи раніше цінує незалежність від органів влади, час та добросовісне бізнес-співробітництво, зокрема судової. Відповідно, наші суди потерпають від великої кількості справ і "системного" намагання їх "несистемно" реформувати".

Відповідно до результатів Дослідження Гаазького інституту інновацій права щодо правових потреб малого та середнього бізнесу в Україні "До, під час і після пандемії COVID-19: правові проблеми ММСП в Україні", у 88% випадках правові проблеми негативно позначаються на життєздатності бізнесу. Досить поширеним наслідком правових проблем для усіх малих й середніх підприємств зазначається втрата частки ринку, відповідно за цим слідує й втрата клієнтів.

3% респондентів повідомили про банкрутство як про наслідок, вказуючи, що правові проблеми спричиняють не тільки тимчасове, а ще й постійне фінансове напруження.

В тих рідких випадках, коли медіація була застосована бізнесом, 75% респондентів повідомили, що їх проблема повністю була вирішен. У випадку коли вони зверталися до суду — проблема була вирішена тільки у 25% респондентів.

Варто зазначити, що згідно з отриманими результатами **судову систему підприємці не розглядають як ефективний інструмент для врегулювання спорів.** Так як це пов'язано із невпевненістю сторін у тому, що судове рішення буде виконане та з надто тривалими періодами розгляду справ. Таким чином, перше засідання у певній справі може відбутися тільки через півроку з моменту подачі заяви. Відповідно показники виконання органів Державної виконавчої служби (ДВС) ефективністю похвалитися не можуть [1].

Незважаючи на те, що правові засади функціонування альтернативних способів регулювання конфліктів (спорів), зокрема медіації, лише формуються, в Україні на сьогодні вже створено та успішно функціонує ціла низка громадських та приватних організацій у сфері медіації, зокрема Українська академія медіації, Український центр медіації при Києво-Могилянській бізнес-школі, Національна асоціація медіаторів України тощо. Юридичним та фізічним особам за їхнім бажанням медіаторами надається відповідна допомога.

Також всеукраїнський щорічний форум "Медіація і право", який відбувається в червні в місті Одеса, можна назвати найбільш масштабним заходом УАМ. Також громадська організація "Національна асоціація медіаторів України" об'єднує медіаторів й опікується забезпеченням якості медіаційних послуг шляхом унормування діяльності медіаторів, а також шляхом впровадження певних стандартів навчання й практики медіаторів. На теперішній час, НАМУ вже було розроблено Кодекс етики медіатора та Стандарти навчання базовим навичкам медіатора. До найбільш потужних організацій, які були створені в період 2015 по 2019 рік є Громадська організація "Львівський центр медіації", яка в свою чергу щороку проводить Львівський форум медіації, Громадська організація "Ліга медіаторів України" [2].

Впродовж тривалого часу програма відносно реформування сектора юстиції "Нове правосуддя" Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) надає підтримку судовій владі, Парламенту, Уряду, правничим школам, адвокатській спільноті, громадянському суспільству, громадянам та ЗМІ для створення умов функціонування підзвітної, незалежної, ефективної та прозорої системи правосуддя, що забезпечує доступ до правосуддя й верховенство права.

Вже багато років в Україні успішно реалізується проект Європейського Союзу "Право-Justice", який сприяє створенню відповідних умов для впровадження медіації в Україні через: експертний аналіз законопроєктів щодо медіації з наданням детальних рекомендацій, просвітницьку роботу серед громадян стосовно змісту й переваг медіації, проведення навчання для суддів та медіаторів областей країни та реалізацію пробних програм впровадження присудової медіації у двох областях країни. У співпраці з Національною школою суддів України в рамках цього проекту розроблено навчальну програму для суддів про медіацію. Важливим є розробка в рамках проекту спільно з Українською академією медіації підручника призначеного для студентів вищих навчальних закладів "Медіація у професійній діяльності юриста".

Одним з важливих документів, пдготовлених у рамках проекту Право-Justice, який фінансується ЄС, є "Gap-Аналіз впровадження інституту медіації в Україні", липень 2020 року. Зокрема, в аналізі наголошено про відсутність в Україні єдиної організації (Ради), яка навчає та проводить курси медіаторів, організовує іспити, видає сертифікати та/або розробляє загальні етичні стандарти для всіх медіаторів, майбутніх та тих, що вже працюють [3].

Основні аспекти законодавчого врегулювання процедури медіації в Україні. В Україні медіація існує як суспільна практика чверть століття. Перші центри та обласні групи медіації були утворені ще у 1994 році, та вже за кілька років потому було проведено перші медіації для врегулювання правових спорів. В той час медіатори працювали без відповідного правового врегулювання

їх діяльності, та згодом потреба впровадження медіації в правову систему України стала очевидною.

Також важливо розуміти, що законодавче врегулювання для проведення процедури медіації не потрібно, так як медіація являє собою різновид переговорів. Сьогодні потреба в правовому регулюванні медіації обумовлена різними факторами, зокрема необхідністю:

- сприяння підвищенню рівня поінформованості населення з питання медіації та, відповідно, формування довіри стосовно цієї процедури завдяки ролі медіатора, правовій визначеності сутності процедури, прав і обов'язків її учасників та іншого;
- узаконення професії медіатора та відповідного виду діяльності; налагодження співпраці з судами та іншими органами з питань передання справ на медіацію;
- гарантія реалізації норм процесуального законодавства стосовно неможливості допиту медіатора у якості свідка відносно відомостей, що стали йому відомі під час процесу медіації;
- забезпечення дотримання Україною зобов'язань за Сінгапурською конвенцією.

Відповідно, законодавче визначення поняття медіації дає суспільству нові інструменти та методи, що створюють достатньо широкі можливості для всіх громадян, надаючи їм змогу більш ефективно керувати своїм власним життям перебуваючи в якості незалежних учасників. Органам публічної влади надається можливість змінити сучасну демократичну парадигму керування на більш відкриту, яка б відповідала інформаційному типу сучасного суспільства та сприяла б утвердженню , нових цінностей, плюралізму, роцедур, потреб та методів. До того ж позитивним фактом можна вважати те, що 02 червня 2016 року до статті 124 Конституції України було внесено норму, яка в свою чергу встановлює, що Законом може бути визначений певний обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору, одним із яких є власне медіація [4].

Незважаючи на відсутність спеціального закону, медіація поряд з іншими альтернативними засобами врегулювання спорів чимало років рекомендувалася для впровадження окремими актами судової влади та підзаконними актами.

Окрім того, положення відносно необхідності впровадження медіації містить в собі низку певних програмних правових актів. В силу свого програмно-політичного характеру жоден з цих актів не містить в собі нормативних положень відносно статусу медіатора, прав чи обов'язків сторін медіації та інших важливих аспектів медіації.

Деякі можливості для того, щоб впровадити медіацію в практику надання правничої допомоги та в юридичну практику Україні надає також галузеве законодавство. Зокрема, Законом України "Про соціальні послуги", який набув чинності 1 січня 2020 року, медіація визнана базовою соціальною послугою відповідно до статті 16, а за Законом "Про безоплатну правову допомогу" безкоштовна первинна правова допомога включає в себе певний вид правової послуги, а саме забезпечення доступу особи до процедури медіації згідно з частиною 2 статті 7.

На сьогоднішній день законодавство України передбачає чимало норм стосовно сприяння примиренню сторін. Власне відповідні положення передбачені у Сімейному кодексі України, Цивільному процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України, Господарському процесуальному кодексі України тощо. Також медіація є одним з ймовірних шляхів, яким можуть досягти примирення обидві сторони.

Також власне нормами кримінального та кримінально-процесуального права втановлена можливість проведення медіації. Законодавство містить також спеціальні норми щодо примирення з потерпілим неповнолітньої особи, яка вчинила злочин. Певні засади застосування медіації встановлює кримінальне процесуальне право України, в якому існує інститут угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим.

На шляху розвитку медіації не менш важливим кроком вважається запровадження у Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України а також у Кодекс адміністративного судочинства України (в редакції від 03.10.2017 р. № 2147-VIII) положення про неможливість допиту як свідка особи, "яка за законом зобов'язана зберігати в таємниці відомості, що були довірені їй в зв'язку із наданням послуг посередництва тобто медіації під час проведення позасудового врегулювання спору". Вказана норма покликана забезпечити дотримання принципу конфіденційності.

Підписання 7 серпня 2019 р. у Сінгапурі Міністром юстиції України від імені України Конвенції Організації Об'єднаних Націй про Міжнародні угоди стосовно врегулювання спорів за результатами медіації, а саме Сінгапурська конвенція про медіацію, позитивно вплинуло на розвиток медіації, адже Україна взяла на себе відповідальність стосовно дотримання її положень, що в рамках робочої групи Міністерства юстиції України послугувало певним поштовхом для створення нового проекту закону про медіацію.

Починаючи з 2010 року у Верховній Раді України було зареєстровано більше 10-ти законопроєктів щодо медіації, однак жодного так і не було прийнято. Лише проєкт Закону № 3504 "Про медіацію", розроблений Міністерством юстиції у співпраці зі спільнотою медіаторів, було зареєстровано в Парламенті та 15 липня 2020 року прийнято в першому читанні. Після суттєвого доопрацювання цього законопроекту Комітетиом з правової політики та науково-експертному управлінні Верховної Ради України та об'єднання із законопроектом № 3504–1, внесеним народним депутатом Клочко А.А. та іншими депутатами, та все ж 16 листопада 2021

року Верховна Рада України прийняла Закон "Про медіацію" (Законопроект № 3504).

Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук ухвалив Закон "Про медіацію та наголосив: "Це надзвичайно важливий документ, що дозволить вирішити свої суперечки, не звертаючись до суду. Він запроваджує та врегульовує статус медіатора — незалежної та неупередженої особи, за допомогою якої сторони можуть врегулювати конфлікт чи спір шляхом переговорів". Ним очікується, що "впаде градус конфліктності в суспільстві". "Навантаження на суди буде знижено, витрати бізнесу й держави на судочинство — зменшено, а тривалість розгляду спорів і конфліктів — скорочено. Менше конфліктів — більше компромісів", — було зазначено Головою Верховної Ради [5].

Законом визначаються правові засади й порядок проведення процесу медіації як позасудової процедури з метою вирішення конфлікту чи спору, статус медіатора, вимоги до його підготовки, принципи медіації, а також інші питання, що мають відношення до цієї процедури.

Розповсюдження дії цього Закону відбувається на суспільні відносини, що пов'язані із проведенням медіації з метою у майбутньому запобігання виникненню конфліктів чи спорів або врегулювання будь-яких конфліктів чи спорів, в тому числі сімейних, цивільних, трудових, адміністративних, господарських, в кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним або обвинуваченим, а також у відповідних справах стосовно адміністративних правопорушень.

Особливості проведення медіації в окремих категоріях конфліктів або спорів можуть бути передбачені законодавством. Процедура медіації може проводитись ще до звернення до суду, міжнародного комерційного арбітражу, третейського суду, або відповідно під час досудового розслідування, третейського, судового чи арбітражного провадження, а також під час виконання рішення суду, міжнародного комерційного арбітражу чи третейського суду. В той же час процес медіації не впливає на перебіг позовної давності.

Процедура медіація не застосовується у конфліктах чи спорах, які впливають або можуть мати вплив на права чи законні інтереси третіх осіб, які в свою чергу не є учасниками даної медіації. Відповідно, медіація відбувається за взаємною згодою усіх сторін процесу з урахуванням принципів конфіденційності, добровільності, нейтральності, неупередженості й незалежності самого медіатора, а також рівності й самовизначення прав сторін які приймають участь в медіації. В ролі медіатора може виступати фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора безпосередньо в Україні чи за її межами.

Початкова підготовка медіаторів відбувається за програмою навчання обсягом й тривалістю не менше 90 годин, включаючи не менше 45 годин практичних навчань. Така програма базової підготовки медіатора включає в себе не лише теоретичну підготовку, а й відпрацювання певних навичок на практиці. Підготовка медіаторів здійснюється суб'єктами освітньої діяльності. Тому підготовка медіаторів, окрім базової, може включати в себе ще й певну спеціалізовану підготовку згідно з програмами навчання, які розробляють суб'єкти освітньої діяльності.

Згідно з цим Законом, медіаторами також можуть бути визнані особи, що до набрання чинності цим Законом вже пройшли навчання певним базовим навичкам медіатора, тобто медіації, обсягом не менше 48 годин, які можуть бути підтверджені за допомогою відповідних сертифікатів.

Таким чином, суб'єкти що забезпечують проведення медіації та об'єднання медіаторів, ведуть реєстри медіаторів із дотриманням вимог закону відносно збору, зберігання, поширення та використання конфіденційної інформації відносно особи. Внесена до реєстрів медіаторів, інформація є загальнодоступною та відкритою. Також реєстри медіаторів розташовуються в мережі Інтернет у відкритому доступі.

Безпосередньо законом визначається порядок проведення медіації, права та обов'язки медіатора і сторін медіації, а також підстави припинення процесу медіації. До того ж законом вказуються вимоги до змісту договору щодо проведення медіації й до змісту угоди за результатами проведення процедури медіації.

Перехідними та прикінцевими положеннями Закону було внесено відповідні зміни до Кодексу адміністративного судочинства України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, ними було встановлено, що у разі, коли сторони домовилися провести позасудове врегулювання спору за допомогою медіації, суд має право оголосити перерву у підготовчому засіданні. Також обов'язком суду є зупинення провадження у справі у випадку звернення обох сторін із клопотанням стосовно зупинення провадження по справі у зв'язку з проведенням медіації та стосовно періоду даного зупинення.

Передбачено, що у випадку, якщо домовленості стосовно відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем чи укладення мирової угоди сторонами за результатами проведення медіації було досягнуто, то суд у відповідному рішенні чи ухвалі в порядку, встановленому законодавством, самостійно вирішує питання відносно повернення позивачу із державного бюджету судового збору у розмірі 60 відсотків, який було сплачено під час подання відповідної апеляційної чи касаційної скарги або при поданні позову [6].

Тому, інститут медіації досить широко використовується в різних країнах, а це значить, що його законодавче закріплення для України є вкрай важливим кроком. До того ж це буде відповідати загальній позиції України стосовно гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу. Так як питанню примирних процедур в Раді Європи було присвячено чимало рішень та рекомендацій [7].

Приєднання України до Сінгапурської конвенції також вимагає реалізаціїї комплексу рішучих заходів щодо її ратифікації Верховною Радою України та імлемпентації у національне законодавство Української держави.

Майбутнє бізнес-медіації в Україні та її вплив на покращення позиції України в рейтингу Світового Банку Doing Business щодо легкості ведення бізнесу. Рейтинг Світового банку Doing Business, який являє собою рейтинг, щорічно відображаючий інвестиційну привабливість 190 країн — цінний інструмент, який країни можуть використовувати для створення ефективної регуляторної політики. Рейтинг Doing Business формується на основі підсумків комплексного дослідження наслідків реформ у країнах за 10-ма ключовими індикаторами, які спрямовані на аналіз фінансового-економічних результатів і виявлення тенденцій у здійсненні успішних реформ та оцінки їх ефективності. Важливим показником для інвесторів у процесі ухвалення рішень щодо інвестицій відносно тієї або іншої країни світу є індекс легкості здійснення бізнесу Doing Business. Рейтинг Світового банку формується на основі детального аналізу загальних показників за 10-ма сферами, до яких, зокрема належать: процес створення бізнесу; захист прав інвесторів; міжнародна торгівля; забезпечення контрактів [8].

Згідно з Національною економічною стратегією на період до 2030 року (далі — Національна стратегія), схваленою постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179 "Найвідомішим світовим рейтингом є Індекс легкості ведення бізнесу (Ease of Doing Business). Відповідно до цього показника, завдяки прогресу, досягнутому за останні роки, а це плюс 32 позиції за п'ять років, Україна займає 64 місце у світі. В той же час за якістю бізнес-клімату Україна поки ще поступається більшості постсоціалістичних країн (див. також у Додатку 2 Звіт Всесвітнього банку по Україні 2020 у сфері Doing Business) [9]. За міжнародним рейтингом, що зокрема оцінює, якість регуляторного середовища, існує Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), який розглядає три релевантні компоненти. Так, Україна поступається майже всім країнам, що порівнюються" за показником "Свобода бізнесу".

Національною стратегією передбачено комплекс заходів, зокрема відповідно до пункту 3 блоку заходів "За стратегічною ціллю 2 "Забезпечення справедливого правосуддя в Україні, що базується на верховенстві права, захисті прав і свобод людини, фізичних та юридичних осіб" заплановано здійснити удосконалення системи альтернативного розв'язання спорів шляхом розроблення в певному встановленому порядку законопроектів стосовно: вдосконалення законодавства стосовно міжнародного арбітражу та процесуальних кодексів з метою розширення підтримки з боку державних судів по відношенню до міжнародних судів, арбітражів і третейських судів; медіації; установи бізнес-омбудсмена в Україні; реформування системи третейських судів"[10].

Прийняття 16 листопада 2021 року Верховною Радою України Закону України "Про медіацію" безумовно означатиме не лише виконання вищезазначеного завдання, але й позитивно впливатиме на підвищення позиції в рейтингу Світового Банку Doing Business щодо легкості ведення бізнесу, оскільки схвалення цього закону сприятиме формуванню нормативно-правової бази медіації, системної діяльності громадських і державних організацій у сфері медіації, суттєво покращить умови ведення .бізнесу в Україні та інвестиційної діяльності.

У зв'язку з цим, за інформацією Кабінету Міністрів України, очікувалося, що у 2021 році в рейтингу Doing Business Україна може піднятись принаймні на 10 позицій. Проте у серпні 2020 року тимчасово Світовий банк вирішив призупинити публікацію рейтингу Doing Business через низку порушень, що стосувались змін в звітах Doing Business 2018 та Doing Business 2020 років. Відповідно, повідомлялось, що вказані дані не відповідали методології, згідно з якою був укладений рейтинг. Юридична компанія WilmerHale, відповідно до своїх даних, повідомляє, що джерелом спотворення даних рейтингу на користь певних країн могли стати працівники Світового Банку, включно з його нинішньою керівницею МВФ Кристаліною Георгієвою. У жовтні місяці того ж року виконавчою радою МВФ докази причетності не були визнані переконливими. На цьому етапі WilmerHale готував другий звіт розслідування стосовно маніпуляцій даних під час публікування Doing Business [11].

Та якщо казати про застосування бізнес-медіації в Україні, то зазначене майбутнє, що було представлене в роботах науковців, нині стало реальністю для практикуючих медіаторів.

Водночас, керівниця практики альтернативного вирішення спорів Asters, медіаторка, Юна Потьомкіна, наголошує, що не зважаючи на свою доведену ефективність, досі медіація в українському суспільстві досі не стала частиною її культурного коду. Та все ж, це тільки питання часу. Які напрямки розвитку медіації визначатимуть сферу діяльності на наступні 5 років?

Прогноз 1. Медіація на порядку денному українського бізнесу. Отже, сфера застосування медіації значно розширилась: вона включає не тільки конфлікти та спори, а ще й різні переговори. Таким чином, під час переговорів конфлікт може ще й не виникнути, на відміну від конфлікту інтересів, який може бути реальним чи потенційним. В такому випадку конфлікт інтересів найімовірніше, вже має місце, тоді медіатор допомагає учасникам переговорів прийти до спільного рішення при цьому урахувавши інтереси всіх сторін.

Так, однією з такиподібних галузей у бізнесі є медіація між партнерами. Власне сама медіація вже стала невід'ємною частиною початку бізнес-партнерства: при побудові нового бізнесу; під час залучення у бізнес, що вже працює, нового партнера; при об'єднанні бізнесів, які вже працюють. Відповідно, на даному етапі, частіше за все, між партнерами конфлікт відсутній. Вони навпа-

ки зацікавлені один в одному та обидва налаштовані співпрацювати. В такому разі реальними є досить високі шанси можливості домовитися з усіх проблемних питань тим самим на майбутнє убезпечити взаємовідносини.

Так медіаційне застереження постає невід'ємною частиною більшості договорів. Під час укладення договору в якості попереднього, перед судовим розглядом, способу вирішення спору сторони передбачають медіацію.

Прогноз 2. Медіація має законодавче підґрунтя в Україні. Створюється правове поле медіації як окремого інституту, який використовується для врегулювання будь-яких видів спорів. Відповідно, на законодавчому рівні формуються основоположні принципи процедури медіації, орієнтири професійного регулювання а також базові вимоги щодо підготовки медіаторів.

Окрім того, стратегічний розвиток системи правосуддя через розвиток альтернативного вирішення спорів поліпшує до неї доступ. Також для окремих категорій справ було визначено обов›язковий досудовий порядок вирішення спорів із застосуванням медіації й інших практик, а також було опрацьовано питання стосовно впровадження інституту мирового судді.

Була схвалена Конвенція ООН "Про міжнародні угоди за результатами медіації" (United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation). Відповідно Україна знаходиться серед країн-підписантів. Така конвенція покликана полегшити та уможливити виконання рішень, що були досягнуті сторонами у процесі медіації в різних юрисдикціях в міжнародних комерційних спорах. На зразок інструменту визнання й виконання рішень, яких було досягнуто в результаті медіації, наприклад тих, які передбачені Нью-Йоркською конвенцією ,від 1958 року, про виконання й визнання іноземних арбітражних рішень.

Прогноз 3. Налагоджена взаємодія з судовою системою. Разом з медіаторами співпрацюють і судді, вони використовують даний інструмент з метою розвантажити судову систему. Також за допомогою медіації впроваджено певні інструменти для стимулювання сторін відносно врегулювання спору мирним шляхом як до, так впродовж судового розгляду справи. Таким чином, відповідними статтями ЦПКУ, КАСУ та ГПКУ, було запропоновано, що сторони можуть дійти примирення, відповідно саме шляхом медіації. Це може відбуватись на будь-якій стадії судового процесу, а вже результат домовленостей обох сторін може оформлюватись як мирова угода. Окрім того, під час підготовчого засідання суд з›ясовує, чи мають сторони бажання провести позасудове вирішення спору за допомогою медіації. У разі згоди сторін у підготовчому засіданні оголошується перерва.

В той же час при зверненні обох сторін із клопотанням стосовно зупинення провадження у справі в зв›язку з проведенням медіації, то у суда з'являється обов'язок для зупинки провадження на термін проведення медіації, та цей період не має перевищвати 90 днів з моменту постановлення судом ухвали про зупинку провадження.

Окрім того, усім сторонам судового провадження, що вирішують свій спір за допомогою медіації, передбачені певні фінансові заохочення. Таким чином, позивачу, скаржнику чи заявнику, у випадку успішно проведеного процесу медіації з державного бюджету буде повернуто 60% судового збору, який було сплачено при поданні позову, апеляційної або касаційної скарги.

Прогноз 4. Медіація — запорука ефективного юриста

В Україні Все більш набуває актуальності питання ефективного юриста, який діятиме як "співпрацюючий юрист" [collaborative lawyer], що в найбільш прийнятний для вирішення конфлікту спосіб, допомагає клієнтам врегульовувати спори. Взагалі будь якому клієнту подобається, коли до нього проявляють турботу, відповідно, дбають про його репутацію. Саме через це є велика ймовірність, що він буде залучати нових клієнтів.

Також, медіація дозволила урізноманітнити портфель послуг, що пропонуються юристами, це, в свою чергу, на ринку юридичних послуг може створити додаткові точки диференціації. Відповідно, власне лідери ринку юридичних послуг активно сприяють набуттю навичок медіації їх фахівцями.

Прогноз 5. Технології та медіація. Під впливом пандемії коронавірусу та, у зв'язку з цим, переходу бізнес-команд у режим дистанційної роботи із використанням цифрових технологій для зв'язку медіація уособила ще більш життєздатне рішення. Так як вирішення спорів також відбувається в онлайн-середовищі (ODR чи Online врегулювання спорів), відповідно при вирішенні конфліктів та суперечок надаючи бізнесу автономність та незалежність.

Наприклад, соціальні мережі, відео-конференцзв›язок, Zoom, онлайн-платформи та інші технологічні, цифрові інновації неоднарозово довели свою ефективність під час надання послуг медіації незважаючи на обмеження у пересуванні та закриті кордони.

Прогноз 6. Медіація в навчальних закладах. Відповідно, навчання та підготовка з питань посередництва та вирішення конфліктів розпочнеться в шкільних установах та стане частиною навчальної програми освіти на всіх рівнях, як для державного, так і для приватного її секторів. Частиною стандартної навчальної програми для студентів вже стали міждисциплінарні курси з вирішення конфліктів. Тоді як медіаційні навички, відповідно, стали частиною усіх професійних програм аспірантури [12].

Прийняття закону України "Про медіацію" приведе до формування в Україні європейської збалансованої системи вирішення конфліктів тобто спорів, яка буде враховувати прагнення та інтереси громадян суспільства. Тому, ефективність реформи судової системи в Україні, власне, залежить від функціонування на рівні закону норм стосовно альтернативного вирішення

спорів. Відповідно, ухвалення та введення в дію Закону України "Про медіацію" може бути сприйнято суспільством як "ліки", що сприятимуть його "одужанню" від захворювань, що пов'язані з наприклад з сімейними сварками, "телефонним правом", конфліктами між родичами чи сусідами, корупцією, тощо.

Окрім того, законодавчо врегульований процес медіації буде сприяти швидкому врегулюванню господарських, цивільних, сімейних, трудових та адміністративних спорів без використання коштів з місцевого або державного бюджетів та зменшить у суді кількість навантаження справ на суддю, розширить повноваження нотаріусів та посилить рівень довіри громадян до суду, а домовленості, що досягаються в процесі медіації, та в свою чергу, будуть виконуватись [13].

У вересні 2021 року в рамках проекту Право-Justice, який фінансується ЄС, група міжнародних експертів здійснила актуальний аналіз впровадження медіації в України, зокрема в цивільних та господарських справах. Здійснивши аналіз законодавства, кращих європейських практик, загальноукраїнського досвіду, експерти дійшли наступних висновків та рекомендацій:

1. Сучасний етап розвитку медіації в Україні характеризується потребою у вжитті заходів з підвищення поінформованості населення про медіацію та впровадження стимулювання сторін спору до вирішення спору шляхом медіації.
2. Медіація довела свою ефективність щодо широкого спектру цивільних та господарських спорів та дозволяє сторонам зберегти ресурси (час, грошові кошти) та стосунки. Тому важливо, щоб сторони спору знали про існування медіації як альтернативи судовому розгляду, розуміли її сутність та особливості, були здатні оцінити переваги медіації для вирішення наявного спору та могли зробити усвідомлений вибір способу врегулювання свого спору. Від якості інформування про медіацію залежить, чи готові будуть сторони скористатися нею для вирішення свого спору.
3. Одним з найбільш ефективних та швидких способів сприяння поширенню медіації є надання обов›язковості зустрічам сторін з медіатором задля отримання ними повної інформації про медіацію та оцінки спору на медіабельність. Рекомендована назва таких зустрічей — інформаційно-оціночна зустріч з медіатором (ІОЗМ) [14].

Висновки

Проведене дослідження допомогає зробити висновок відносно того, що медіація в Україні як спосіб вирішення цивільних спорів створить умови для пошуку сталих, загальноприйнятних та життєздатних рішень. Доречність впровадження інституту медіації у вітчизняній правовій системі засновується на певних позитивних результатах практики застосування медіації в багатьох країнах світу, а це в свою чергу стає показником ефективності даного впровадження. Окрім того, все це відповідатиме позиції України щодо гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС, так як питанню процедур примирення було присвячено чимало рекомендацій і рішень Ради Європи.

Переваги інституту медіації для сучасного українського суспільства досить складно переоцінити, сюди відносять: розвантаження судової гілки влади та заощадження часу і коштів; гнучкість та індивідуальний підхід до кожного спору; посередницький характер та добровільність. Звичайно, судовий спосіб врегулювання спорів завжди буде актуальним й необхідним, утім, поширення застосування медіації стане проявом ціннісних орієнтирів правової держави як такої.

На мою думку, Україна потребує системного реформування законодавства, а не фрагментарного прийняття закону в цій галузі. Хоча слід відзначити, що прийняття після багаторічних дискусій та суперечок між політиками та юристами 16 листопада 2021 року ВРУ Закону України "Про медіацію" є надзвичайно важливим кроком з точки зору законодавчого оформлення громадських відносин у сфері медіації. Його прийняття сприятиме прискоренню імплементації Сінгапурської конвенції ООН "Про медіацію" та створення сучасної нормативно-правової бази для усіх учасників медіації. У свою чергу це сприятиме покращенню умов ведення бізнесу в Україні та зростанню економіки нашої держави [15].

Українська модель медіації має враховувати досвід зарубіжжя: конкретизацію правил конфіденційності; залучення до медіації; відповідальності медіаторів, вимоги до кваліфікації медіатора; а також можливість безкоштовної процедури медіації. Тільки такий підхід буде запорукою ефективного функціонування інституту медіації.

В Україні впровадження інституту медіації вагомо пов'язує сучасний розвиток правової системи України з її європейськими аналогами, пріоритетами та цінностями розвитку цивілізованого сучасного світу. Власне узаконення європейських цінностей в нашій державі в свою чергу сформувало попит суспільства на генерацію культури підприємницької діяльності, яку також неможливо уявити без дотримання принципів правової культури. Все це призвело до розвитку стандартів чесності, добросовісності та відповідальності бізнесу, що базуються на природних принципах права, та сформувало засади для актуалізації засобів саморегулювання. Згадане вище безпосередньо стосується самого порядку вирішення конфліктів і спорів. В свою чергу влада, зокрема, законодавча, повинна реагувати на потреби суспільства, шляхом запровадження у правовому регулюванні відповідних змін.

З огляду на результати цього дослідження доцільно визначити такі пропозиції щодо подальшого розвитку медіації в Україні, зокрема у сфері бізнесу:

1. Відповідно до прийнятого 16 листопада 2021 року ВРУ Закону України "Про медіацію" забезпечити своєчасне прийняття комплексу підзаконних нормативно-правових актів у сфері медіації.
2. Забезпечити якнайскорішу ратифікацію Сінгапурської конвенції ООН "Про міжнародні угоди за результатами медіації" (United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation) та імплементацію її положень до національного законодавства України.
3. У контексті європейської інтеграції України забезпечити гармонізацію національного законодавства із законодавством ЄС.
4. Продовжити впровадження в Україні міжнародних, зокрема європейських стандартів, у сфері медіації. Активно використовувати в цій роботі досвід таких країн світу як США, Німеччина, Франція.
5. Органам влади України, із залученням представників бізнесу та громадських організацій, проводити в українському суспільстві активну роз'яснювальну роботу щодо позитивного значення медіації.
6. Органам влади України, із залученням представників бізнесу та громадських організацій, вживати постійних заходів щодо формування сучасної культури підприємницької діяльності з використанням позитивних здобутків із впровадження медіації.
7. Органи влади мають вживати дієвих заходів щодо подолання бюрократії та корупції в України, насамперед, в судових органах, оскільки вони є однією з причин розвитку медіаційних процедур, якими навряд чи зможуть користатись більшість населення з огляду на високу вартість послуг медіаторів.

Список використаних джерел:

1. Потьомкіна Ю.С., "Майбутнє медіації в Україні: прогноз на 5 років", URL: https://thepage.ua/ua/experts/majbutnye-mediaciyi-v-ukrayini-prognoz-na-5-rokiv, 2021.
2. Потьомкіна Ю.С., "Що змінилося для держави та бізнесу?", URL: https://biz.nv.ua/ukr/experts/zapracyuvav-zakon-o-mediaciji-shcho-zminilos-ta-chomu-ce-vigidno-biznesu-novini-ukrajini-50198934.html, 2021.
3. Крестовська Н., Романадзе Л., "Медіація у професійній діяльності юриста. Підручник", С.75–78, URL: https://www.legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/mediatsiya-u-profesijnij-diyalnosti-yurysta.pdf, Одеса: "Екологія", 2019.
4. Ван Рі Р., Сергеєва А., "Gap-Аналіз впровадження медіації в Україні", URL: https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f5/f7d/2a9/5f5f7d2a9b5cb356474501.pdf, Київ: Право-Justice, 2020.
5. 5. Законодавство України, "Конституція України", URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр#Text, Офіційний веб-портал парламенту України.
6. Стаття "Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук підписав Закон "Про медіацію". URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3355424-stefancuk-pidpisav-zakon-pro-mediaciu.html, Укрінформ.
7. Стаття "Прийнято Закон "Про медіацію", URL: https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/216385.html, Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України, 2021.
8. Сидоришина Т., "Медіація — нова фішка комунікації", №38–39 (692–693), URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya--nova-fishka-komunikaciyi.html, Юридична газета, 2019.
9. Примаченко К.О., "Підприємництво в Україні проблеми та пріоритетні напрями розвитку", №158, URL: http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/598/584, " Економічний простір", 2020.
10. World Bank, "Doing Business 2020 Ukraine", URL: https://doi.org/10.32782/2224–6282/158–10.
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179 "Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року", URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179–2021-%D0%BF#Text.
12. Стаття "Світовий банк перезапустить Doing Business. Що зміниться у новому рейтингу", URL: https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/vsemirnyy-bank-perezapustit-doing-business-chto-izmenitsya-v-novom-reytinge, Інформаційне агентство ЛІГАБізнесІнформ, 2021.
13. Потьомкіна Ю.С., "Майбутнє медіації в Україні: прогноз на 5 років", URL: https://thepage.ua/ua/experts/majbutnye-mediaciyi-v-ukrayini-prognoz-na-5-rokiv, 2021.
14. Кармаза О., "Інститут медіації: Основні концепції розвитку", №2, ст.28, URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/6.pdf, "Підприємство, господарство і право", 2021.
15. Ван Рі Р., Романадзе Л., "Медіація у цивільних та господарських справах", URL: https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/615/5ac/7f3/6155ac7f31b39168254150.pdf, Право Justice, 2021.

Yaroslav Novosiolov, Dr. Liubov Zharova (scientific consultant)

Current state and perspectives of business mediation development in Ukraine

Recently, the mediation institution has become of great importance in developing Ukraine's legal dispute resolution culture. Under current conditions, Ukrainian society needs mediation in almost all legal relations. The establishment of several public organizations that distribute mediation in Ukraine is evidence of that. Today, society needs new, progressive, out-of-court dispute resolution methods between businesses, with minimal time and cost. There is currently a lack of adequate forms of conciliation in Ukraine, leading to overburdening court. Litigation is becoming a costly "red tape," as many cases are sometimes deliberately delayed. Highly qualified lawyers are generally unavailable to the vast majority of the citizens.

One of the measures of decentralization that provided an opportunity to narrow the sphere of state influence on society and replace it — is the introduction of mediation as an alternative dispute resolution, particularly in business. In addition, the proliferation of mediation will help to reduce corruption in the judiciary, as the citizens and legal entities will be more likely to use out-of-court dispute resolution.

In Ukraine, the introduction of the mediation institution, particularly as a method of business conflicts and dispute resolution, is at the initial stage, including the formation of organizational and legal conditions and the establishment of the system of mediation application in society.

Keywords: mediation, business, international mediation tools and standards, Ease of Doing Business Index, economic relations.